

Zemplényi Ferenc

TRUBADÚROK MAGYARORSZÁGON

Vita Falvy Zoltán könyvével

Igen heterogén művet tart a kezében az olvasó, melynek szerteágazó témáját címe (*Mediterrán kultúra és trubadúr-zene*) egyáltalán nem fejezi ki (mit keres egy ilyen közegben a hangsúlyosan kezelt, külön fejezetben tárgyalt magyar téma?) és amelynek sajátosságai csak a könyv történetével magyarázhatók meg. Az eredeti célkitűzés ugyanis, a hozzá fűzött remények szükségszerű meghiúsulása miatt bizonyos mértékig változott. A részleges korrekció azonban, úgy tetszik, nem volt elég.

Falvy Zoltán eredeti célja a Magyarországon járt két trubadúr¹ zenei örökségének feldolgoása volt, nyilván azzal a céllal, hogy műveik, esetleg a történeti adatok vizsgálata révén valamilyen módon kapcsolatba hozhatók legyenek a magyar zene és a magyar költészet történetével, bizonyítékot szolgáltatassanak a kor magyar udvari kultúrájának fejlett voltára. Ez a célkitűzés nem válhatott be: a trubadúrok sokat utazó fajta voltak, utalásai Magyarországon való tartózkodásukra túlságosan esetlegesek és véletlenszerűek, túlságosan minden konkrétum nélküliek ahhoz, hogy itteni tartózkodásuk kultúrtörténetileg bármilyen módon egyáltalán értelmezhető legyen. A Magyarországon járt trubadúrok fogalmilag semmilyen módon nem képeznek egynemű halmazt, nem jobban, mint mondjuk a „trubadúrok, akik Narbonne-ban jártak”, „trubadúrok, akik szerették az articsókát” stb. Erről, ugye, nem lehet monográfiát írni. Talán ez az előre beépített kudarc teszi, hogy a könyv jelenlegi címe már nem is utal a magyarországi kapcsolatra, csak a bevezetésből derül ki a két feldolgozott trubadúr kiválasztásának a szempontja, mindenesetre tény, hogy a könyv döntő mértékben a trubadúrok magyar vonatkozásaival foglalkozik — ez indokolja, hogy az ItK foglalkozzon vele. Az mindenesetre már a tartalomjegyzékből kiderül, hogy Falvy az érdekes és pikáns tudományos témákhoz vonzódik, a trubadúrok szempontjából az arab teória és a kathar párosítás egyaránt hangsúlyosan merül fel: a szerző kerüli a hagyományos, Európa- és katolicizmuscentrikus beállítást egyhangúságát. Trubadúr-képe, erős színeivel így inkább Pasolini középkori filmjeire emlékeztet, ahol mindenki, a legsodálatosabb szexbombákat sem kivéve, odvas és lyukas fogsorral (és groteszk arckifejezéssel) jelenik meg. A továbbiakban egyenként és részletesebben szeretnék a könyv bizonyos aspektusaival foglalkozni, annál is inkább, mert a Hungaroton két lemeze, Peire Vidal és Gaucelm Faidit dalaival, mindkettő Falvy Zoltán szerkesztésében és kísérő szövegével,² valamint az új magyar akadémiai zenetörténet frissen megjelent középkori kötetének szintén dáltala írt megfelelő fejezete³ feltehetően nagyobb közönséget érnek el mint az eredeti 1979-ben nagydoktori értekezésésként megvédett és 1986-ban az Akadémiai Kiadó által angol nyelven publikált mű, mely recenzióm és vitám tulajdonképpeni tárgya. Egy előre bocsátott megjegyzést már itt meg kell tennem: bár Falvy Zoltán műve zenetudományi

¹ FALVY Zoltán, *Mediterranean Culture and Troubadour Music*. Bp., 1986.

² *A Troubadour in Hungary*. Peire Vidal. Reconstructed and ed. by Zoltán FALVY. *Fraternitas musicorum*, dir. by Gergely SÁRKÖZY. Hungaroton SPLX 12102, 1981. — *Troubadour Music from the 12th–13th Centuries*. Gaucelm Faidit: *Songs*. Reconstructed and ed. by Zoltán FALVY. KECSKÉS Ensemble. Hungaroton SLPD 12584. 1986.

³ *Magyarország zenetörténete*. I. *Középkor*. Szerk. RAJECZKY Benjamin. Bp., 1988., a *Középkori udvari zenekultúra* c. fejezet, 94–105.

monográfia, könyvének jelentős részét nem zenetudományi, hanem irodalomtörténeti és történelmi fejtegetések teszik ki. A számos filológiai és történeti pontatlanság, értelmезésbeli abszurdum alól tehát nem mentesít a szerző más tudományterületére való hivatkozás. A trubadúrzene kutatása valójában nem is lehetséges alapos irodalomtörténeti ismeretek nélkül. E területen a két tudománynak csak együtt van létjogosultsága. Jól látta és egy alapvető cikkben megírta ezt már a trubadúrzene nagy kutatója, a szerzőnk által is annyit idézett Friedrich Gennrich.⁴

Trubadúrok Magyarországon

A könyv számunkra leglényegesebb mozzanata a trubadúrok esetleges magyarországi kapcsolatainak kérdése. Eckhardt Sándor híres 1961-es tanulmánya⁵ hívta fel a figyelmet arra a már addig sem ismeretlen tényre, hogy két trubadúr, Peire Vidal és Gaucelm Faidit egy-egy versében magyarországi utazásukra tett említést. A szövegösszefüggés azonban nem teszi lehetővé, hogy itteni útjuk időtartamáról, jellegéről, itteni kapcsolataikról bármit is megtudjunk, mint erre a következőkben még bőven lesz alkalom kitérni.

Peire Vidal magyarországi utazásáról a *Ben viu a gran dolor* kezdetű *canço* első szakasza tudósít. Mindaz, amit erről az utazásról gondolhatunk, ennek a költeménynek, ill. lehetséges szövegkörnyezetének interpretációja.

Íme tehát az első versszak szövege:

Ben viu a gran dolor
Qui pert son bon senhor,
Qu'ieu perdiei lo meilor
Qu'anc mortz pogues aucir.
E quar no puesc murir
Ni es dreitz qu'om s'aucia,
Per ma vida gandir,
M'en anei en Ongria
Al bon rei N'Aimeric,
On trobei bon abric,
Et aura'm ses cor tric
Servidor et amic.⁶

(Nagy fájdalomban él / aki jó urát veszíti el, / mert én elvesztettem a legjobbat / akit a halál valaha is megölhet. / És mert nem halhatok meg / és nem is helyes, hogy az ember megölje magát, / hogy megóvjam életemet / elmentem Magyarországra / a jó Imre királyhoz, / ahol jó menedéket találtam, / és bír majd bennem csalfa szív nélkül / szolgát és barátot.)

Milyen következtetések adódnak az idézett szövegből? Peire Vidal elvesztett egy jó urat és mecénást és halála miatti fájdalomában kelt útra a távoli Magyarországra. A szak-

⁴ *Die Musik als Hilfswissenschaft der romanischen Philologie*. In *Zeitschrift für romanische Philologie* 39 (1919.) 330ff.

⁵ *Trubadúrok Magyarországon*. It 1961. 129–37.

⁶ D'Arco Silvio AVALLE, *Peire Vidal. Poesie*. Milano, 1960. II, 265. — Az akadémiai zenetörténet (I. 2. jegyzet) 104. lapján a versszak idézett utolsó hat, rövid, hatszótagú sorában három értelemzavaró sajtóhiba van: *gandir* helyett *gaudir*, *on* helyett *ou* és *aura'm* helyett *auran*. Az ott közölt fordítás is nagyon körülbelüli és laza, erősen torzítja a szöveg értelmezését: „Így Magyarországon töltöm életem, a jó Imre királynál, aki otthont nyújt nekem és akinek szolgája vagyok és barátja.” (A helyes fordítást I. a főszövegben. A különbségek nem is csak árnyalatnyiak.)

irodalom egységesen — az egy Rita Lejeune kivételével⁷ — második Alfonz aragóniai királyban látja az elvesztett pártfogót, aki 1196. április 26-án halt meg. A vers szerkezete is ezt látszik erősíteni, hiszen a befejezésben Alfonz fiához, II. Péterhez fordul a költő, hangsúlyozottan mint a nagyszerű (és a költőhöz bőkezű) apa remélhetően méltó örököséhez. Teljesen abszurdnak tűnik tehát, hogy Falvy könyvében (74) azt írja: „Második Alfonz halála előtt kellett, hogy elinduljon Budára” (miért? — egyébként Alfonz halála előtt még Imre sem volt Magyarország királya. Három nappal Alfonz halála előtt koronázták.)

Abban korántsem egységes a szakirodalom, hogy mikor jöhetett Vidal Magyarországra és, hogy versét itt írta-e vagy sem. A kérdés azért is nehezen eldönthető, sőt, nyugodtan állíthatjuk: eldönthetetlen, mert egyetlen forrásunk maga az említett költemény, főleg az első szakasz (kizárólag itt esik szó Imre királyról és Magyarországról), a versben pedig úgy tetszik, ellentmondások is vannak. A következő megfontolások adódnak: 1. Nagyon valószínű — de egyáltalán nem százszázalékosan bizonyos —, hogy a vers VI. Henrik császár 1197 szeptember 11-én bekövetkezett halála után keletkezett. A vers harmadik szakasza ugyanis a Fülöp Ágost francia király elleni, más verseiben is megtalálható szidalmakon kívül róla szól:

Pauc pretz emperador
Escas ni raubador
Ni rei galiador,
Que vol Dieu escarnir
Ne sos baros aunir
Per falsa maistria.
Mas al derrier sospir
Ja no il valra feunia
Plus que fes dan Anric,
Qan camjav'en enic
E'l bon Richart aucic
E Dieu que n'envazic.

Kevéssé becsülök egy fősvény vagy
rabló császárt
Sem egy csaló királyt
Aki gúnyolni akarja Istent
És báróit megszegyeníteni
Hamis (jogtalan) uralkodással.
De utolsó sóhajakor
Nem fog neki jobban használni
gonoszsga, mint ahogy használt Henrik
úrnak, amikor gonosszá változott,
és súlyosan bántalmazta a jó Richardot
és Istent, akit megtámadott.

Úgy tűnik, hogy múltként beszél Henrikről, akinek nem használt gonoszsga (és a francia királynak sem lesz belőle sok haszna). Ez azonban nem jelenti *okvetlenül*, hogy a vers Henrik halála után készült, csak nagyon valószínűsíti. Falvy maga egyetértően hivatkozik egy lábjegyzetben Anglade-ra, aki szerint „a költő magyarországi útja kevéssel VI. Henrik halála (1197. szept. 11.) utánra esik”. Ugyanakkor, mint láttuk, ugyanennek a mondatnak az elején már úgy nyilatkozott, hogy Vidal már Alfonz halála előtt elindult Magyarországra, máshol pedig (a következő oldalon) szintén ellenvetés nélkül magáévá teszi Jeanroy, Eckhardt és mások véleményét (Jeanroyt idézi), hogy Vidal és Gaucelm Faidit „bizonyosan Konstancát, II. Alfonz lányát kísérték el, aki 1198 és 1204 között Imre király felesége volt”.⁸ Szerzőnk nincs tudatában annak, hogy a három dátum közötti ellentmondásokat meg kellene magyarázni, ill. nyilván úgy gondolja, hogy Vidal még 1196 előtt elindult Magyarországra és itt volt 1197-ben VI. Henrik (és nem IV. mint a szövegben sajtóhiba miatt áll) halálakor, útja pedig mint Faidit-é is, összefügg Aragóniai Konstancia és Imre király házasságával (1198), tehát még akkor is itt volt. Ennek némileg ellentmondani látszik az akadémiai zenetörténet megfelelő, szintén Falvy által írt fejezete, amely szerint az „1198 és 1202 közötti években tartózkodhatott” Magyarországon (103). Hozzátehetjük ehhez harmadik változatként, hogy a Hungaroton 1986-ban Falvy szerkesztésében megjelent Gaucelm Faidit-lemezének szintén általa írt kísérő szövegén már azt találjuk: „Peire Vidalhoz hasonlóan... a magyar királyi udvarban élt 5–6 éven

⁷ L. AVALLE, *i.m.* 263.

⁸ L. Alfred JEANROY, *La poésie lyrique des troubadours*. Toulouse — Paris, 1934. I. 270.

keresztül a XII. század végén, talán még a XIII. század elején is”. Miután egyikre épp úgy nincs adat mint a másikra, mind a könyv, mind a zenetörténet adata állítható (a lemezborítóé már semmiképpen sem), de jó lenne, ha a szerző legalább maga eldöntené, hogy mi a véleménye és ha — lévén a kérdés korántsem egyszerű — érvelne véleménye mellett, netán bizonyítékokat sorakoztatna fel. Erről azonban szó sincs, Falvy Zoltán csak állít, egyszer ezt, másszor azt.

De folytassuk: 2. Ha a magyarországi utazásra 1196 (II. Alfonz halála) után került sor, és a vers valóban mint valószínű, VI. Henrik halála után fródott, akkor Vidal magyarországi útja valóban igen könnyen lehet, hogy összefügg Imre király házasságával és Aragóniai Konstancával, mint ahogy a szakirodalom mindig is gondolta. Vannak azonban további megfontolások: 3. Ha a költő igazat mond, hogy patrónusa, II. Alfonz halála miatti bánatában bújdosott messzire, akkor furcsa, hogy ezután legalább két év telt el, míg Magyarországon felbukkan és 4. továbbra sem tudjuk, vajon verse Magyarországon keletkezett-e, mert hisz Imre királynak látszik udvarolni, köszönetet mondani, mégpedig jövőidőben állítva, hogy hűséges szolgája és barátja lesz. 5. Viszont azt is figyelembe kell vennünk, hogy a versnek csak első szakaszában emlegeti Magyarországot és királyát, a vers összes további vonatkozása abba a nyugat-európai, provanszál-hispaniai-francia vonatkozásrendszerbe kapcsol vissza, ami Vidalnak mindig is otthona volt. 6. Köztudomású Vidal hancegő és nagyotmondó költői alkata is (mint amikor a konstantinápolyi császár lányával való házasságáról beszél), tehát 7. lehet, hogy a verset már nem Magyarországon írta és akár olyan barátságos volt Imre királlyal való kapcsolata ahogy leírja, akár nem, de 8. az egész költeményen keresztül hűzódó udvarló szándék, amely a fejedelmi mecénások nagylelkűségére van hivatva hatni, végül is II. Péterhez szól. Ő a vers címzettje, és lehet hogy Imre király csak mint pozitív példa, mint „bezzeg” szerepel, hogy „lám még sógorod, ez a távoli király is milyen jól bánt velem, hát akkor te, akinek apja halálát ennyire megszenvedtem, és akinek apja annyira jó uram volt, hogyne fogadnál szívesen”. Végül is 9. semmi más említés nincs Peire Vidal egész, nem is olyan kisterjedelmű életművében Magyarországról és királyáról, vagy a magyarországi viszonyokról, amit nehéz elképzelni, ha valóban évekig itt élt volna és szükségszerűen kapcsolatai szövődtek volna itt (annál is inkább nehéz ezt elképzelni, hiszen Peire Vidal életművének jó a kéziratok hagyományozása és legalább részben, jól bizonyíthatóan, egy „maga kezével írott könyvre” megy vissza,⁹ 10. Másrészt, figyelemre méltó, hogy valóban van kb. 1198 és 1201 között egy lyuk az életrajzban, amire semmilyen adatunk vagy datálható versünk sincs. 11. Ez azonban, szerintem legalábbis, semmi módon nem jelenti kényszerítő erővel, hogy ez évek alatt a költőnek itt kellett lennie Magyarországon. Ilyen hézagok egyébként egyáltalán nem ritkák a trubadúr életrajzokban.

Végül is úgy gondolom, hogy mindezen megfontolások alapján továbbra sem tudjuk, milyen hosszú volt Peire Vidal magyarországi útja.¹⁰ Az 1201-es felbukkanás és a magyar út között Anglade szerint járt Spanyolországban,¹¹ azonban ez is csak feltevés, amit talán részben a kezünkben levő vers magyaráz — bár más versében is fordul a költő hispaniai dolgok felé. Egyetlen forrásunk, az idézett strófa alapján azonban semmi alapja nincs, hogy többéves magyarországi tartózkodásra gondoljunk. Feltehetően egy néhány hónapos vizitről lehetett szó, szerintem tehát nem 1196 körül, hanem inkább 1198-ban, Imre király házasságának alkalmából.

Döbbenetes azonban, hogy ezeket az eszmeifuttatásokat nekem, a recenziósnak kell elvégezniem — a monográfia szerzője, akinek pedig ez a szűkebben vett témája, nem törődik állításai körültekintő alátámasztásával.

⁹ AVALLE, i.m. I. XXXII-XXXIX. — Uő., *La letteratura medievale in lingua d'oc nella sua tradizione manoscritta*. Torino, 1961. 56-57.

¹⁰ A datációs vitákról l. AVALLE, *Peire Vidal* II. 263-64., 266. jegyzet arra, hogy írhatta a verset VI. Henrik halála előtt is.

¹¹ Joseph ANGLADE, *Les poésies de Peire Vidal*. Paris, 1923. 1966² V.

Peire Vidalra vonatkozó információi azonban egyébként is, enyhén szólva pontatlanok. A 73. oldalon azt olvashatjuk: „később Marseille-be ment, Barral de Baux-hoz... Barral feleségének neve Azalais volt és Vidal különösen vonzódott hozzá, hiszen 14 költeményében jelenik meg, a Na Vierna álnév alatt”. Nos valóban Azalais-ban, Barral de Marselha feleségében sejtették a Vidal által megénekelte Na Viernát, Vierna úrnőt. Így van ez Dieznél, és még Anglade 1923-as kiadásában is.¹²

Ez az identifikáció azonban megdőlt. Már 1910-ben kimutatta a nagy lengyel provanszalista, Stanislaw Stroński,¹³ hogy Vierna valódi név, nem pedig *senhal*, azaz olyan álnév, amin a trubadúrok a diszkréció, a társasági rossz-nyelvek, hízelgők, az ún. *lauzengiers* előtti rejtőzés (*celar*) követelményéből hölgyeiket általában nevezték. De nemcsak hölgyeiket: Peire Vidal például *Rainiernek* nevezte verseiben az említett Barral őrgrófot, V. Rajmondot, Toulouse grófját pedig *Castiatnak*. Stroński, pusztán a szövegkörnyezet ismeretében (Azalais volt Folquet de Marselha, a trubadúrból később püspökké és inkvizitorrá váló költő szíve hölgye is) és Vidal verseinek szoros olvasásával rájött, hogy Vidal Na Viernája nem lehetett Azalais, hiszen Na Vierna számos vonatkozó Vidal versben nem Rainierhez, tehát Barralhoz, hanem Castiathoz kötődik. Azóta Rita Lejeune¹⁴ és Ernst Hoepffner¹⁵ új megoldási kísérleteket terjesztettek elő Vierna de Ganges (egy Marseille-közei báró felesége) és Azalais féltestvére, Vierna de Porcellet személyében. Lejeune javaslatát valószínűsíti Vierna de Ganges kapcsolata V. Rajmonddal, a Castiat-Na Vierna — Vidal kapcsolat szempontjából.¹⁶ Falvy állítása tehát, hogy Barral feleségével való viszonya konfliktusba kergette az őrgrófival, merő fantazmagória, melynek eredete a hamis azonosítás mellett nyilván a „lopott csók” történetének (Vidal *Pus tornatz sui em Proensa* című költeménye és a hozzá kapcsolódó magyarázat, *razo*) félreértése. Falvy Zoltán, ki tudja miért, ide kapcsolja azt a *vida* által előadott történetet, mely szerint a féltékeny férj kivágatta a költő nyelvét. Az sem zavarja, hogy a féltékeny férj a *vida* szerint sem Barral, hanem egy Saint-Gilles-i lovag (us cavaliers de San Zili) volt. A legvalószínűbb az az elterjedt vélemény, hogy a történet a Montaudoi Szerzetes 1195-ben írt szatirikus sirventesének félreértése, melynek egy-egy szakasza a kor megannyi jeles trubadúrájának karikatúrája. A Vidalra vonatkozó szakasz így hangzik:

Peire Vidals es dels derriers
 Que non a sos membres entiers;
 et agra-il ops lenga d'argen
 al vila qu'era pelliciers,
 que anc, pois se fetz cavalliers,
 non ac pois membransa ni sen.

(Peire Vidal az egyik utolsó akinek nem épek a tagjai; és szüksége lesz ezüst nyelvre a maga alantas módján — vila = alantas, paraszti, a cortes = udvari ellentéte — hiszen szűcs volt, mert soha, amióta lovag lett nem volt sem esze, sem értelme.)

A „szüksége lesz ezüst nyelvre” önmagában meglehetősen homályos értelmű kifejezésből, aminek¹⁷ van egy „szüksége lesz a csábító, szép beszédre” azaz „szükséges lesz aranyozott nyelvre” értelme, származhat a kutatók szerint a kivágott nyelv legendája;

¹² Friedrich DIEZ, *Leben und Werke der Troubadours*. Leipzig, 1882². 127. — ANGLADE, *i.m.* IV., VII.

¹³ Stanislaw STROŃSKI, *Le Troubadour Folquet de Marseille*. Cracovie, 1910. 65–66.

¹⁴ *Les personnages de Castiat et Na Vierna dans Peire Vidal*. In *Annales du Midi*. 55(1943) 337–68.

¹⁵ *Les troubadours dans leur vie et dans leurs œuvres*. Paris, 1955. 126. l. még Uő., *Le troubadour Peire Vidal. Sa vie et son œuvre*. Paris, 1961. 16–39.

¹⁶ L. minderre összefoglalólag Martín de RIQUER, *Los trovadores. Historia literaria y textos*. Barcelona, 1975. II. 860–61., 890–91.

¹⁷ AVALLE, *Peire Vidal*. I. 7.

amit Matfré Ermengau (*Breviari d'Amor*) saját bevallása szerint a *vida* olvasásából veszi át. Jean de Nostredame XVI. századi, legendás és megbízhatatlan trubadúr életrajza összekombinálja a két motívumot a maga részéről a Montaudoi Szerzetesre hivatkozva: „a Montaudoi Szerzetes mondta róla: Peire Vidal alantas szűcs volt akinek a tagjai sem voltak meg épen; jobb lett volna neki ha arany nyelve lett volna, azaz ha bölcsen beszélt volna, mert akkor nem vágták volna ki neki olyan könnyen...” Azóta mindenki, aki egyáltalán visszatér a kivágottnyelv történetére, legendának tekintti, kivéve Panvinit,¹⁸ aki elsősorban a *vidában* említett nevek miatt, amelyek nem szerepelnek a Szerzetes sirventesében, egy „Vidal korára visszamenő, és ezért a valóságos tényekre visszamenő hagyományra” gyanakszik. Meggondolásai ellenére az elmélettel szemben foglal állást Vidal kiadója, A Valle¹⁹ is. Végülis — és furcsa, hogy ez az érv nem hangzik el a vitában — nehéz elképzelni, hogyan élt volna udvari életet számos helyen és évtizedekig, és hogyan ment volna keresztül számos érzelmi kalandon a költő némán. Még a történelmileg annyira megbízhatatlan Diez is, akinek persze a modern kutatás adatai még nem álltak rendelkezésre és ezért a versek és a *vidák* adataira túl sokat is támaszkodik, egy áthidaló megoldással él: szerinte „a sértett férj elfogatta a meggondolatlan és szimbolikus büntetésben részesítette, amennyiben átszúratta a nyelvét”.²⁰ El kellett mondaní részletesen ezeket a dolgokat, hogy az olvasó tisztán láthassa; de visszatérve Falvyhoz: arról természetesen szó sincs sehol, hogy a történethez Barralnak bármi köze lett volna; Barral felesége *nem* a Vidal által megénekelte Na Vierna; és az egész történet minden valószínűség szerint egyike azoknak az eseteknek, amikor egy-egy költői metafora, félreértve és szószereint véve, külön életet kezd élni a *vidákban* és *razókban*. Nyilván lehetetlen dolog, hogy egy rövid, kétoldalas életrajzi összefoglalásban ennyi hiba, félreértés és legenda legyen.

A további adatok sem stimmelnek. Pontatlan az a megfogalmazás, hogy „Vidal utolsó ismert verse 1205-ből való (Pill. 364.38)” (74). A Falvy által említett PC. 364.38 (szerencsésebb lett volna az általános szokás szerint a kezdő sort emlegetni), a *Quant horn es en autrui poder* keletkezési idejére csak azt tudjuk, hogy 1204 augusztusa utáni,²¹ semmi adatunk arra, hogy 1205-ből való lenne. Talán több joggal tarthatjuk a költő utolsó versének a *Pus ubert ai mon ric thesaur* kezdetűt, amely Anglade szerint valóban 1205-ből való;²² A Valle azonban, Schultz-Gorát követve, amellet érvel, hogy a verset Vidal csak 1206-ban fejezte be.²³

Abban igazat mond Falvy Zoltán, hogy élete utolsó éveiben Vidal kapcsolatban volt Blacatz-cal, a *tenso*, amit váltottak, már tartalmában is Vidal öregségére utal — a lovagiasan könnyed erkölcsű Blacatz-cal szemben Vidal védelmezi az udvari szerelem eszményeit. (*Peire Vidal, pos far m'ave tenso*, PC 364.32). A költemény hangja egyébként nem utal feltétlenül mecénási viszonyra, noha Blacatz tényleg az volt. Másrészt ismét teljesen botrányos, hogy Falvy Zoltán összekeveri itt két teljesen különböző trubadúrt és azt írja: „lehet, hogy kapcsolatban áll a trubadúr Blacassettel (Blacatz, Pill. 364.32), aki szintén jó patrónus volt (74). Láthatóan úgy gondolja, hogy Blacatz és Blacasset, a kettő ugyanaz, így is hívják meg úgy is. Dehát erről szó sincs; Blacatz néven is ismerünk egy trubadúrt (kimutatható 1194–1236 között) és Blacasset néven is (1232–42 között). Blacasset valószínűleg Blacatz fia volt, ahogy a *vida* állítja — sokáig úgy gondolták, hogy csak távoli rokona, Blacatz unokafivérének fia, de, mint Riquer helyesen rámutat, közeli dátumaik ezt lehetetlenné teszik.²⁴ Így bizonyosan a *vidának* volt igaza (a kicsinyítő képző Blacasset nevében feltehetően épp a szintén költő apától való megkülönböztetést szolgálja). Elképesztő, hogy egy trubadúrkutató ne tudja a két költő közötti különbséget

¹⁸ Bruno PANVINI, *Le biografie provenzali. Valore e attendibilità*. Firenze, 1952. 148.

¹⁹ AVALLE, i.h.

²⁰ I.m. 130.

²¹ AVALLE, i.m. II. 403–5.

²² I.m. V.

²³ I.m. II. 286–87.

²⁴ I.m. III. 1288.

— Vidalnak egyébként nem Blacassettel volt kapcsolata, mint Falvy állítja, hanem Blacatz-cal. Blacasset születését valószínűleg meg sem érte.

A Peire Vidalról szóló információk között található a következő teljesen érthetetlen mondat: „a költeményre vonatkozó következő források hiányoznak a magyar tanulmányokból [magyar tudományból?] (megtalálhatók Pillet bibliográfiájában a 364.13 sz. alatt)”. (The following sources for the poem are missing from the Hungarian studies) (they are to be found under No. 364.13 in Pillet's bibliography) (74). A rejtelmes kezdet után pedig a Peire Vidal magyarországi tartózkodásáról tudósító, már tárgyalt vers, a *Ben viu* kézirat forrásainak teljesen értelmetlen felsorolása áll. Ezeket könnyen lehet, hogy a magyar tudomány nem sorolta még fel, azok sem, akik, mint Eckhardt, a versről írtak. De miért is sorolták volna? A költeménynek megbízható kritikai kiadása van, amely a nem kifejezetten textológiai érdeklődésű irodalomtörténész számára kielégítő is lehet. Falvy Zoltán egyébként imádja a kéziratok céltalan felsorolását, ami csak azért bosszantó, mert ezekkel a felsorolásokkal nem akar semmit sem mondani vagy bizonyítani. Csak felsorol. Az pedig, hogy a költeménynek milyen kéziratai vannak és hol, valóban könnyen megállapítható adat. Falvy felsorolásai is áttekinthetőbbek lennének, ha nem a könyvtárak és leltári számok szerint azonosítaná a kéziratokat, hanem a nemzetközi tudományban általánosan használatos nagybetűs szíglák szerint. Másrészt, Falvy itt sem tud pontos lenni: a verset tartalmazó kéziratok jegyzékéből kimarad I (Páris, Bibl. Nat. fr. 854), amit pedig állítólag a *vidák* olvasásához, szintén teljesen értelmetlenül, használt. De erre még visszatérünk.

Peire Vidal útjától lényegesen különböző problémát jelent Gaucelm Faidit magyarországi útja. Jeanroy még úgy tudta, a költő körülbelül 1185–1220 között mutatható ki.²⁵ Sokáig ez is maradt a tudomány álláspontja. Ez a dátum szerepel Falvy kronológiai táblázatában is (63), ami valóban elég képtelen dolog, hiszen ez a datáció már a 60-as években, Faidit szövegkiadója, Jean Mouzat kutatásai nyomán megdőlt. Az elfogadott dátumok most némileg korábbiak: 1173–1203. A 76. oldalon pedig helyesen írja szerzőnk, hogy a költő a XII. század közepe felé született, hiszen szerepel a Montaudoí Szerzetes már említett sirventesében. Ismét a szerző tárgyismeretére jellemző azonban, hogy a sirventes szerzőjét egyszerűen Montaudonnak nevezi, ami körülbelül olyasmi, mintha a Pataki Névtelen röviden Patakinak hívná egy szakkönyv szerzője, — másrészt a szinte bizonyosan 1195-ben keletkezett költeményt 1191–94 közöttre keltezi. Mouzat a hagyományos datáció korrigálásában nem a Montaudoí Szerzetes sirventesével érvel, hiszen 1195-ben lehetett ismert egy költő aki 1185 körül már írni kezdett; az ő érve az, hogy 1173 előtt Gaucelm Faidit már költő kellett, hogy legyen, hiszen a Linhaure *senhal*, amelyet nyolc versében is megtalálunk, a híres trubadúr, Raimbaut d'Aurengára kell, hogy vonatkozzon, akit Giraut de Bornelh is e néven említ, és aki 1173-ban meghalt.²⁶ Mindegy. Bár a 63. és a 76. lapok ellentmondanak Faidit születésének valószínű dátumára nézve, a lényeg az, hogy végül beletalált. — Halálának dátumával azonban macacsul kitarított az 1220-as évszám mellett (76), holott szintén Mouzat kutatásaiból világos, hogy 1202 utánról nincs róla semmi adatunk, nincs datálható költeménye későbbi időkből és, ami gyanús, nem siratta el protektorainak, Agout-nak (1203–4) és Boniface de Monferrat-nak (1207) a halálát.²⁷ (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Agout nem elsősorban 1200 után Gaucelm patrónusa, mint Falvy állítja, hanem a költő pályájának elején volt az és hogy az *Ara nos sia guitz* kezdetű költemény ugyan valóban kereszties dal, de egy hang utalás sincs benne Oroszlánszívű Richárdra — sőt, Mouzat szerint két részletben keletkezett, az egyik rétege 1190 körüli, a második 1200 körüli, tehát a Richard halála utáni időre esik.²⁸ Mindenki más eleve az 1200-as évek körülre tette az egész költeményt.)

²⁵ *I.m.* I. 370.

²⁶ Jean MOUZAT, *Les Poèmes de Gaucelm Faidit, troubadour du XIIe siècle*. Paris, 1965. 31–32.

²⁷ MOUZAT, *i.m.* 40–41.

²⁸ MOUZAT, *i.m.* 465–7.

Ha már a téves adatoknál tartunk, Falvy ugyancsak átadatálja Albertet — régebbi nevén Albertet de Sestairon vagy Sisteron — életét is. A költő 1194–1221 között mutatható ki, Falvy már említett kronológiai táblázatán azonban 1210–21 (63), a 76. lapon 1210–41 szerepel. Miután azonban Gaucelm Faidittal váltott *tensója*, a *Gaucelm Faidit, eu vos deman* (PC 16.16) éppen Albertet legkorábbi datálható irodalmi megnyilatkozása, Mouzat datálása szerint 1194–95-ből való,²⁹ semmiféle kronológiai probléma nincs, mint Falvy gondolja (76). Semmi okunk azonban „seemingly late friendship”-ről, meglehetősen késői barátságról beszélni ebben az esetben. Még egy súlyos tévedés: Raimbaut de Vaqueiras-szal (és nem Vagueiras, mint Falvy írja), úgy tűnik, Gaucelm nem váltott *tensót*. Az *Ara'm digatz, Gaucelm Faidit* (PC 167.68) másik szereplője Mouzat szerint, sokkal valószínűbben a Linhaure *senhal* mögött is meghúzódó Raimbaut d'Aurenga volt.³⁰ (Raimbaut de Vaqueiras kezdő dátumaként egyébként a 62. oldalon 1120 szerepel, nyilván sajtóhiba.) Végül is, az említett összes adat forrása Gaucelm Faidit mind a mai napig létező egyetlen kritikai kiadása, annak bevezetése és jegyzetei — dehát elvárhatjuk-e egy monográfia szerzőjétől, hogy a tárgya-hoz szolgáló költő egyetlen kritikai kiadását ismerje?

Faidit dátumai megváltozásának van bizonyos relevanciája a magyarországi utazás motívumaira nézve is. Már Eckhardt felveti azt a hipotézist,³¹ hogy „különös nevét úgy látszik annak köszönhetette, hogy eretnek hírből állott és így nem lehetetlen, hogy hazájától való elvándorlása és magyarországi utazása is azért történt, hogy megszabaduljon az ortodox üldözésektől. Magyarország akkor még a szabadság hazája volt” és hivatkozik Réau-ra: „Les biens des *faidits*, c'est-à-dire des proscrits pour cause d'hérésie furent confisqués”³² „a *faiditok*, tehát az eretnokség miatt proskribáltak javait elkobozták”. Falvy átveszi ezt az érvet, két helyen is, az 57. oldalon (3. lábjegyzet) Eckhardt közbeiktatása nélkül közvetlenül Réau oldalszámára hivatkozva (hibásan Réau-nak írva), a 76. oldalon pedig mint Eckhardt feltevését, itt a név jelentésére való hivatkozás nélkül. No most, a *faidit* szó köznyelvi valóban száműzöttet, kisémmizettet jelent, de nem eretneket. A készen kapott magyarázat itt túlcifrázza a valóságot. Ha valakit 1850-ben Bújdosó Jánosnak hívnak, még nem biztos, hogy rejtőzködő honvéd. Faidit valóban sokat vándorolt a világban, eretnek hírből azonban nem állt — nagyon terjedelmes életművében egyetlen hangot sem lehet felfedezni, ami erre utalna. Az időnként felbukkanó, Nostredame-től származó adat egy állítólagos elveszett drámáról (ráadásul drámáról!) ami a *Papok eretnoksége* címet viselte volna, semmit sem bizonyít, mert elveszett szövegről van szó és nagyon könnyen lehet, hogy nem is létezett; az adat mögött esetleg egy későbbi sirventes rejtőzik, amelyet valaki valahol Faiditnak tulajdonított. (Az antiklerikalizmus egyébként természetesen egyáltalán nem jelent eretnokséget.) Viszont, tekintve, hogy 1202 után nincs róla adatunk, úgy tetszik, hogy Faidit nem érte meg az albigenes kereszteshadjáratot, még kevésbé az eretnekek üldözését, tehát emiatt semmi oka sem volt elvándorolnia hazájából.

Ami Faidit magyarországi útját illeti, Falvy Jeanroy adatát vette át, amely szerint, mint láttuk Vidal és Faidit, mindketten Aragóniai Konstancát kísérték Magyarországra, Imre udvarába. Már Eckhardt is így gondolta. A szakirodalomban azonban, Falvy Zoltán tudomása nélkül, kétségek merültek fel ezzel a datálással kapcsolatban. Az első, aki kételyeit kifejezte, a nagy magyar származású provanszalista, István Frank volt.³³ Szerinte Faidit feltehetően nem Aragóniai Konstancia kíséretében jött, hanem sokkal inkább III. Béla feleségével, Margittal 1185-ben. Egyrészt addig, mint versében állítja tényleg volt Franciaországban (ez persze ebben az időben a királyi területet jelenti), Margit féltestvérének, Geoffroi de Bretagne-nak udvarában. Másrészt, és Frank ennek tulajdonít nagyobb jelentőséget, Peire Vidal nyilvánvalóan Aragóniai Konstancát kísérte

²⁹ MOUZAT, *i.m.* 506.

³⁰ MOUZAT, *i.m.* 174–6.

³¹ *I.m.* 134.

³² *Uo.*, 14. jegyzet.

³³ *Trouvères et Minnesänger*. Saarbrücken, 1952. 159. 2. jegyzet.

el, a két trubadúr között pedig semmilyen irodalmi kapcsolat nem látszik, ezért Frank valószínűtlennek tartja együttes utazásukat. Mouzat átveszi az 1185-ös időpontot³⁴ és evvel Riquer is egyetért.³⁵ Faidit magyarországi utazásáról való összes információnk egy rövid verssor az *Anc no'm parti de solatz ni de chan* (PC 167.6) kezdetű versből: „et ai estat en Ongri' et en Franssa.” (és voltam Magyarországon és Franciaországban).

Falvy Zoltán ki tudja miért, prózába tördelve közli ezt és a következő három verssort, egyébként csak kevés hibával. A szakaszban egy bizonyos Damisella Constanssáról (Constanssa kisasszony) is szó esik, akit a költő mindennél jobban szeret és akiben csábító lehetett Aragóniai Konstancát látni. A szövegösszefüggés azonban fontos. Először azonban lássuk, normálisan versbe tördelve, az egész versszakot (a költemény 4. szakaszát):

Autre socors non aten ni deman
mas sol de lieis, s'ieu aver lo pogues,
car anc non vi dompna tant be'm plagues,
et ai estat en Ongri' et en Franssa!
e si'm dones Damisella Constanssa,
totz mos volers no'm passera talen
q'ieu ai de lieis, cui am tan finamen.

(Más segítséget nem várok és nem kérek / csak tőle, ha megkaphatnám, / mert soha nem láttam hölgyet, aki annyira tetszene nekem, / pedig — szó szerint: és — voltam én Magyarországon és Franciaországban! / és ha nekem adnák Constanca kisasszonyt, / minden vágyam — akaratom — sem haladná meg azt a vonzódást / amit iránta érzek, akit annyira nemes módon szeretek.)

(A Falvy könyvében adott angol fordítás ismét hibás: a *joy*, öröm, provanszál *joí* a trubadúr költészetben terminus-technicus-értékű, azt a világelvű növő általános hangoltságot jelenti, amely egyszerre a minden erény kulcsát jelentő szerelem feltétele, éltető közege és eredménye. Ebben a versszakban azonban nem fordul elő, tehát nem szabad az értelmező fordításban sem alkalmazni. Falvy félfordításának alapja feltehetően Eckhardt hibás magyar fordítása,³⁶ aki a „lieis”-t, a nőnemű harmadik személyű személyes névmás ragozott alakját rendszeresen „öröm”-nek fordította, talán olasz emlékek alapján.)

Mint látjuk az idézett strófa elsősorban a szerelemről és a vágyról, a hölgy összehasonlíthatatlan szépségéről szól és nem az utazásokról. A magyar és francia út említése csak valami ilyesmit jelent: voltam én külföldön is, közel is távol is, mégsem láttam ilyen csodálatos nőt sehol. Tehát semmi pontos információt nem ad az utazás jellegére, időtartamára, a költő életében való súlyára vonatkozóan, még sokkal kevésbé mint Peire Vidal strófája. Feltehetően az utazás sem lehetett különösebben hosszú vagy jelentős. Ezért különösen lehetetlen Faidit útjáról bármely hipotézist megkockáztatni. Az sem bizonyos, hogy a versben említett Konstanca Imre hitvese: Mouzat a vershez fűzött kommentárjaiban mindenestre elhárítja ezt a hipotézist. A „damisella” francia jövevény szó — Mouzat felveti, hogy a hölgy talán francia³⁷ lehetett.

Szerepel egy Konstanca Peire Vidal *Car'amiga dols'e franca* kezdetű versében is: „La filha Na Constanssa” (Constanssa úrnő lánya). Ennek a Konstancának az identitása sem megállapítható. Itt is szóba került Aragóniai Konstanca, hogy talán az ő lányáról van szó „Per cui Jovens saut'e dansa”, akiért a Fiataltság (szó szerinti jelentésén túl, a trubadúroknál erény, lelki képesség az öröm befogadására) ugrál és táncol” — de ez kronológiailag lehetetlennek látszik.

³⁴ *I.m.* 34.

³⁵ *I.m.* II. 756.

³⁶ *I.m.* 135.

³⁷ *I.m.* 518–21.

Mouzat szerint Faidit költeménye feltehetően 1186 és 1190 között keletkezett, de esetleg az sincs kizárva, hogy 1197–98 körül, és hogy Aragóniai Konstanca házasságának híre felébresztette a költőben egykori utazása emlékét. Mindenesetre ebben az esetben is kitart az utazás 1185-ös datálása mellett. Természetesen teljesen normális, hogy egy monográfia szerzője más véleményen legyen, mint a szakirodalom bármely jelesei. Kötelessége azonban, hogy ebben az esetben számot vessen a mások érveivel, és azokat megcáfolva adja elő a magáét. Ellenkező esetben felmerül a gyanú, hogy talán elkerülték figyelmét ezek az eltérő vélemények. Mouzat életrajzi érvei mindenesetre biztossá teszik, hogy akár 1185-ben volt Faidit Magyarországon, akár 1198-ban, az út rövid volt. 1185–86 körül kezdődik kapcsolata Maria de Ventadornnal,³⁸ 1197–98 körül viszont Alsó-Limousinban van, ahol egy oklevél is őrzi tartózkodásának emlékét, Mouzat pedig azt is feltételezi, hogy Limousinban volt 1199-ben, Oroszlánszívű Richárd halálakor is.³⁹

Igy tehát teljesen megalapozatlannak látszik Eckhardt Sándor feltevése, hogy „Gaucelm Faidit talán éppen Esztergomban költötte sirató énekét”,⁴⁰ az Oroszlánszívű Richárd 1199-ben egy limousini hűbérese elleni hadjárat során bekövetkezett hirtelen halálára írt, *Fortz chauza es que tot lo major dan* kezdősorú nagyszerű *planht* (és nem *plank* mint Falvy könyvében négy ízben, de egyetlen kivétellel mindig hibásan szerepel: 76, 143, 144, 145), tehát sirató éneket (a provanszál *planh* → latin *placatus*, a középkori költészet reprezentatív műfaja). Miután az egész trubadúrköltészet egyik legreprezentatívabb darabjáról van szó, Eckhardt hipotézise érthető feltűnést keltett hazai berkekben, annál is inkább, mert Eckhardtnak magának is annyira megtetszett saját ötlete, amelyet először még feltételelesen fogalmazott meg, hogy a lap aljára érve már bizonyos volt benne: „de az a tény (kiemelés tőlem ZF), hogy Faidit Richardot éppen Esztergomban siratta el, talán éppen magyar ösztönzésre vall, s esetleg Faidit költeménye is halvány emléke a III. Béla-kori magyar jocular-siratásnak”.⁴¹ Elképesztő persze, hogy a régi francia irodalommal foglalkozó Eckhardt a nagy múlttal rendelkező *placatus*- ill. a trubadúr *planh*-költészetről nem tud, vagy legalábbis úgy tesz, mintha nem tudna és a trubadúr versben magyar siratóénekek esetleges hatását véli felfedezni, úgy, hogy a keleti magyarság siratási szokásai mellett még a hun hagyomány is szóba kerül: „vajon vakmerőség volna-e feltenni, hogy G. Faidit Esztergomban vagy másutt, valahogyan kapcsolatba került a magyar jokulátorok sirató-énekeivel? III. Bélát az előző években (1196)-ban temették el s bár *adatunk nincs rá* (kiemelés tőlem ZF), bizton feltehetjük, hogy keleti szokás szerint a kobzosok is ott voltak és jajgatva siratták a nagy királyt, mint annak idején Jordanes szerint, Attilát”.⁴² A továbbiakban egy, Rajeczky Benjamin által közölt dallamra hivatkozik, melyben ő, Eckhardt némi hasonlóságot vél felfedezni Faidit siratójával. Eckhardt ebben teljesen tisztességes, az összehasonlítást a saját szakállára teszi, és talán nem is teljesen alaptalanul; csak nem a megfelelő perspektívában. Falvy Zoltán azonban tisztességtelenül idéz (lehet, hogy nem nézte meg az eredeti helyet) és Rajeczky állításának tartja Eckhardt párhuzamát („Eckhardt also posits a certain parallel with Hungarian laments, referring to a statement on that subject by Benjamin Rajeczky,” 143). Nos, talán hivatlanul, de úgy érzem meg kell védenem Rajeczkyt ettől a hivatkozástól; a nagy tudós az idézett helyen⁴³ csak magyar siratók kottapéldáit adja, s tudtommal sem itt, sem másutt nem tett olyan kijelentést, ami a magyar népi siratónak a provanszál *planh*ra tett esetleges hatására utalna. Egy sor tanulmányában viszont⁴⁴ visszatér a siratóénekeknek az európai

³⁸ *J.m.* 35.

³⁹ *J.m.* 39.

⁴⁰ *J.m.* 136.

⁴¹ *Uo.* — A kérdéssel már foglalkoztam *A középkori udvari kultúra funkcióváltozása a reneszánszban című tanulmányomban*, in *Magyar reneszánsz udvari kultúra*. Szerk. R. VÁRKONYI Ágnes. Bp., 1987. 82–84.

⁴² *J.h.*

⁴³ *Typen ungarischer Klagelieder*. In *Deutsches Jahrbuch für Volkskunde* 3/1 (1957.), 46.

⁴⁴ RAJECZKY Benjamin *írásai*. Bp., 1976. 203–20.

kultúrkörnél is tágabb tipológiai hasonlósága, ami még megmagyarázásra vár. Természetesen Faidit Richard-siratójának tipológiai rokonait elsősorban az európai siratók között kell keresni. A trubadúr költészetben nehéz párhuzamot találni: az összes provanszál *planh* közül a Richard-siratón kívül csak egyetlen másik versnek maradt fenn a dallama, Guiraut Riquier IV. Amalrik narbonne-i őrgrofót elsirató *Ples de tristor, marritz e doloiros* kezdetű versének mely 1270-ben keletkezett (dallamát közli Gennrich⁴⁵), ez viszont tipológiailag és konkrétan is ismeretlenül emlékeztet a Richard-siratóra. Miután azonban Riquier verse több, mint 70 évvel későbbi Faiditénál, hadd hivatkozzam itt Abaelard egy *planctus*ára (*Nunc tecum hos perdidit*⁴⁶), amely korábbi és elég hasonló. Említsük meg, hogy az Ómagyar Mária-siralom, melyet Falvy mint a Faidit-versestől elég távoli példát említ, az általa mondottakkal ellentétben (146), sem nem trubadúr, sem nem *trouvère*-, hanem szekvencia-dallam, ha franciaországi is.

Falvy számos helyen említi a trubadúr dallamok és a magyar népzene között alkalmanként megjelenő hasonlóságokat. Vidal *Anc no mori* kezdetű dalánál „az első dallamszakasz egy kvinttel magasabb megismétlése” emlékezteti az újtipusú magyar népdalra (87), a *Quant hom es-ről* ereszkedő dallamvonala miatt jut eszébe a magyar népdal, mint a *Fecském, fecském*, vagy az *Éva szívem, Éva* (111), Faidit *Ben fora contra l'afan* című verse a *Megvirágzott a diófára* emlékezteti (148). Faidit zenei stílusában általában is feltűnik az ereszkedő karakter, ami „annál érdekesebb, miután ez a magyar népzene korai rétegének tipikus jelensége és bár nem húzunk párhuzamot a magyar népzene és a Magyarországra jött trubadúrok melódiaépítkezése között, fel kell ismernünk, hogy az ereszkedő jelleg nem rendkívüli a XII. és XIII. századi európai világi monódiában” (201). Sajnos a párhuzamok általában ilyenek — állítja is és ugyanakkor még sem állítja. Párhuzamokat sugall, amelyeknek így valóban semmi értelmük — hiszen sem genetikai közösségre, sem kontakt-hatásra nem gondol —, de visszariad — nyilván érezve a legalább is így felvetett kérdés abszurditását — bármely értelmes történeti magyarázattól.

Pedig ez a magyarázat létezik és megtalálható, bár természetesen nem egy bármilyen módon felfogott történeti kontakthatás révén: sem a magyar népdal nem hatott a trubadúrokra, sem — minden bizonyosság szerint — a trubadúrzene a magyar népdalra. Mindkettő azonban a legszorosabb kapcsolatban áll a gregoriánnal. A trubadúrzene gregorián, liturgikus és paraliturgikus kapcsolatai jól ismertek.⁴⁷ Az is egyre világosabb, hogy a magyar népzene és a gregorián között a legszorosabb kapcsolat van. Csak két idézet, a Falvy említette jelenségekről: „...a gregorián és magyar népdal közötti kapcsolat és rokonság sokkal mélyebb, mint valaha is sejtettük volna. Az alsó-kvintválasz és az ereszkedő tendencia nemcsak a magyar népzene ősrétegének[...] sajátága, ezek jól ismert, tipikus vonásai a gregoriánnak is”⁴⁸ és „a gregoriánnum AA⁵ struktúrái, a gradualeverzusok kvintfejkvése és a felső kvintbe transzponált melizmaszakaszok közismertek, és már az 1000 előtti időre datálhatók”⁴⁹ Pentatónia is van a gregoriánban, a magyar népdalban és a trubadúrdalokban is. Sőt puszta legenda az is, amit Falvy ír, hogy a melizma az európai zenében arab eredetű (8): „amit G. B. Chambers irodalmi utalások értelmezése alapján az antik melizmatikáról és annak gregorián kapcsolatairól csak támadható valószínűséggel jelenthetett ki, az a népzenei összehasonlítás útján bizonyossággá vált”⁵⁰ A magyar

⁴⁵ Friedrich GENNRICH, *Der musikalische Nachlass der Troubadours*. I. *Kritische Ausgabe der Melodien*. Darmstadt, 1958. 208.

⁴⁶ Pietro ABELARDO, I „*Planctus*”. Ed. Giuseppe VECCHI. Modena, 1951. VI.

⁴⁷ A bőséges szakirodalomból néhány példa: Friedrich GENNRICH, *Zur Ursprungsfrage des Minnesangs*. In *Der provenzalische Minnesang*, hrsg. von Rudolf BAEHR. Darmstadt, 1967. 115–60. — Hans SPANKE, *Zur Formenkunst des ältesten Troubadours*, *uo.*, 161–74. — Henri-Irénée MARROU, *Les Troubadours*. Paris, 1971. 86. stb.

⁴⁸ JÁRDÁNYI Pál, *Über die Anordnung von Melodien und Formanalyse in der Gregorianik*. Acta Ethnographica. 1959. Id. RAJECZKY B. írásai. 49.

⁴⁹ RAJECZKY, *í.m.* 61.

⁵⁰ RAJECZKY, *í.m.* 11.

népzene és a trubadúrzene tehát annyiban hasonlítanak egymásra, amennyiben a közös táptalaj, a gregoriánban egybeolvadó nagy európai hagyomány részesei. Érthetetlen, hogy Falvy miért nem vonja le egész könyvében ezt az egyszerű és voltaképpen közsímet elemekből összeálló következtetést. Pedig közelébe jut: a 122. oldalon, ismét a *Quant hom es* kapcsán, a *Béreslegény jól megrakd a szekered* jut az eszébe, majd a következő versről (*Quant hom honratz*) a *Dies irae*. Bár a magam részéről a melódiarokonságból és abból a tényből, hogy Celanói Tamás csak a XII. század végefelé született, tehát később, mint Vidal, nem vonnám le azt a következtetést, mint Falvy, hogy Tamás „azért választotta ki a dallamot verséhez mert az népszerű világi dal volt a középkorban, mint Vidal változata és az öt azt követő contrafactum mutatja” és azt sem gondolom, hogy „merészek lennének föltételezni, hogy Vidal volt a zeneszerző” (122), — elméletileg ez a közeli asszociáció is elvezethetné Falvyt a helyes páshányre, épp úgy, mint amikor Faidit *Si tot ai tardat* című dallama mögött a *Victimae paschali laudes* véli felfedezni (188).

Felmerül, ha csak egy-egy pillanatra, gregorian párhuzam máshol is (106, 202). Miért nem vonta hát le Falvy a megfelelő következtetéseket?

Eckhardt elmélete nyomán (hogy Faidit a Richard siratót Esztergomban írta, ami mint láttuk, a lap tetejétől az aljáig feltevésből ténnyé erősödött) a kérdés körül valóságos mitológia keletkezett. Többé nem volt ildomos a bizonyítékokat kutatni. Vajay Szabolcs szerint már „a magyar udvari ének és sirató dal nyomát Eckhardt Sándor *mutatta ki* (kiemelés tőlem ZF)”,⁵¹ Falvy doktori értekezésében pedig így találjuk: „Eckhardt *kutatásai szerint* (kiemelés tőlem ZF) Faidit Richard siratója Magyarországon készült”.⁵² Jelen művében enyhébben fogalmaz: „Eckhardt szerint a *plank* [!!!] Magyarországon íródott, feltevésének az életrajzi kronológia nem mond ellent [?]”. (76). Mindazonáltal a vers magyarországi fogantatása az új akadémiai zenetörténetbe is bekerült, feltevésszerű megfogalmazásban (104), a nagyközönségnek szánt említett lemezborítón azonban, mint tény szerepel. Bizonyos fejlődés, a sarkított megfogalmazások stilisztikai enyhítése azért megállapítható Falvy művein. Régebben ilyeneket írt: „a magyar trubadúrzene [!!!] vizsgálatánál nem hivatkozhattam magyar művekre, azonban bizonyos, hogy azok alatt az évek alatt [!], amit az egyik másik trubadúr Magyarországon töltött sok művük itt keletkezett”⁵³ (miért?). Doktori értekezésében is benne maradt azért, hogy „a világi monódia két fontos egyénisége, két provanszál trubadúr, *éveket töltött* Magyarországon [láttuk, hogy az évek elosztása és száma publikációról publikációra változik, ugyanúgy érvek nélkül. ZF] A trubadúrok az Árpád-udvarban együtt éltek, *együtt tevékenykedtek* a magyar mulattató muzsikusokkal: a regösökkel, jocularokkal, igricekkel” (doktori értekezés tézisei 3, jelen mű 9) (kiemelések tőlem ZF).

Talán jobb lenne abbahagyni, hogy e két, pozitív tartalommal kitölthetetlen versutalás köré, Vidal és Faidit magyarországi útját illetően, tovább szőjük a mítoszokat.

Eddig Peire Vidal és Gaucelm Faidit magyarországi útjáról volt szó. Falvy Zoltán könyve, a szerző „saját kutatásainak” eredményeképpen, egy harmadik jelentős trubadúr, Aimeric de Peguilhan állítólagos magyarországi utazásáról is tudósít. Ami ezeket a „kutatásokat” illeti, a félreértéseknek és tévedéseknek ebben a dzsungelében, aminek alapja egy szakirodalmi lábjegyzet és egy trubadúr verssor félreolvasása, valami kabarézűt lehet csak mondani: valami volt, de nem az, nem akkor és nem ott.

Mielőtt Falvy érvelésének vizsgálatába bocsátkoznánk, jelezni szeretnénk, hogy Aimeric de Peguilhanról a múlt században valóban feltételezték, hogy egy általa gyakran megénekelt hölgy egy bizonyos Este Beatrix, azonos azzal a hercegnővel, aki 1234-ben II. Endre magyar király felesége lett. Diez még így gondolta⁵⁴ — ő azonban Aimeric dátuma-

⁵¹ *A magyar Roland-ének nyomában*. ItK 1968. 333.

⁵² *Összehasonlító zenei és művelődéstörténeti vizsgálatok a világi monódia első hangjegyes emlékei alapján*. Doktori értekezés. Bp., 1978. Tézisek. 4.

⁵³ *Trubadourmusik im mittelalterlichen Ungarn*. Studia musicologica. 1973. 88. — L. ZEMPLÉNYI, i.m. 83, 353.

⁵⁴ *I.m.* 353–54.

It még 1205–70 közé helyezte. Azóta azonban a költő kronológiája lényegesen módosult, körülbelül 1190–1220/30 közé, feltehetően 1175 előtt, de inkább 1170 körül született. Így a magyarországi Beatrix hipotézise valószínűleg kiesik és a három szóbajohető Beatrix közül a legidősebb lehetett Aimeric Beatrice, VI. Azzo leánya, aki 1191-ben született és 1218 körül apáca lett. Az ő unokahúga volt az 1215 körül született későbbi magyar királyné.⁵⁵ Falvy Zoltán ezeket a tényeket helyesen adja elő, de miközben megjegyzi, hogy életrajzi okokból ő is a legidősebb Beatrixot tartja Aimeric valószínű hölgyének, — minden logikai összefüggés nélkül mégis közbeszúrja, hogy „az ember feltételezné, Aimeric de Peguilhan az esküvőre [tehát II. Andráséra 1234] jött Magyarországra, de az is lehet, hogy az eseménytől teljesen függetlenül látogatta meg az országot (77), sőt még azt is hozzá teszi, hogy „Peguilhan általános feltételezés szerint 1135-[-!! nyilván sajtóhiba ZF] 1230-ig volt aktív, ami önmagában nem akadályozza meg, hogy 1234-ben Magyarországra is utazott volna. A tartózkodás nem lehetett hosszabb egy évnél, miután II. András király 1235-ben meghalt” (77, 78). Persze, mindez lehetséges, de semmi bizonyíték nincs rá. És miután úgy tetszik, hogy a költőt 1220–25 körül tudjuk utóljára megbízhatóan datálni és így még az 1230-as dátum is túl liberálisnak látszik, talán mégis merész az 1234-es egy éves magyarországi tartózkodás minden alap nélküli feltételezése. A költő pályája egyébként nem 1195-ben kezdődik mint Falvy állítja (63) hanem 1190 előtt. Ekkorról keltezhető első verse, egy költői vita a katalán trubadúrral és nagyúrral, Guillem de Berguedával, így 50–55 éves lehetett 1220–25-ben, ami a XIII. században meglehetősen előrehaladt kor-nak számított.⁵⁶ Igen valószínű tehát, hogy 1234-ben már nem is élt.⁵⁷ De mindenesetre jó lenne, ha Falvy Zoltán állításaiban legalább önmagához következetes maradna.

Dehát lássuk a szerző „saját kutatásainak” eredményét, amely „közvetett bizonyíték” révén mutatja ki Aimeric magyarországi útját. „Egy másik trubadúr, Guillem Raimon versében fedeztük fel. A költemény, amelyik a „N’Aimeric digatz qu’us par d’aquest marques” sorral kezdődik (PC 229.2), egy Rómában őrzött provanszál kéziratban maradt meg. (A kézirat a római Biblioteca Vaticanában van, 32–07). Az Aimeric de Peguilhan magyarországi tartózkodására (kapcsolatára) utaló versszak a következő: Nobs de biguli se plaing... (a következő hosszú, és a mi szempontunkból irreleváns idézetet mellőzöm, csak a következő, a Falvy által kurzíval szedett mondat fontos: [Q]ant eu uing d’ongaria. n’aicelis rizia, (majd tovább folytatódik az irreleváns idézet). A vers világosan utal Aimeric de Peguilhan visszatérésére Magyarországról, amelyet Jeanroy 1215-körülre datál (utalás Jeanroy, 248.) (76–77)

Eddig Falvy. Szükséges volt részletesen idézni. A kurzíval szedett, általam kiemelt állítások egyike sem felel meg a valóságnak. Megvallom, hosszan meredtem a Falvy által közölt versrészletre, amely „világosan utal” Aimeric Magyarországról való visszatérésére. Az idézetben egy bizonyos Obizzo di Biguli úrról (N’Obs de Biguli) van szó, aki sokat szenvedett, majd *tornada*-szerűen következik a Falvy által kiemelt mondat: „Qant eu ving d’ongaria, n’aicelis rizia”, amelyben a Magyarországról való visszatérésről ugyan szó esik, de egyes szám első személyben (ne felejtjük, ez Guilhem Raimon verse): „mikor én visszatértem Magyarországról, N’Aicelis [Aicelis úr] nevetett”. Viszont még mindig nem láttam, hogy mi köze az egészhez Aimericnek, akinek neve, sem rávaló bármely utalás elő sem fordul a versben (Aicelic nem Aimeric). Fellapozva a Jeanroy hivatkozást, minden világossá vált és megértettem Falvy Zoltán „kutatásait”. A mondott oldalon (Falvy egyébként elfelejti közölni, hogy az első kötetben), a harmadik jegyzetben a következő olvasható: „Quant eu ving d’Ongaria — N’Aicelis rizia (mondja ez a Guillen Raimon akit Peguilhannal találunk 1215 körül Ferrarában” — és a főszövegben: „Ha elhagyva a ferrarai guelf udvart, a trubadúrok felfelé utaztak a Po folyása mentén, vad ghibellineket találtak útjukban: de protektorai politikai nézetei alig nyugtalanították őket. Padovában

⁵⁵ L. mindehhez William P. SHEPARD — Frank M. CHAMBERS, *The Poems of Aimeric de Peguilhan*. Evanston, Ill. 1950. 11–16.

⁵⁶ SHEPARD — CHAMBERS, *i.m.* 23.

⁵⁷ RIQUER, *i.m.* II. 964.

a zord Ezzelinonak is volt számukra egy mosolya..." (és itt következik a fentebb már idézett jegyzet).

Ugye most már az olvasó is kezdi sejteni? a versidézetben valóban szó sincs Aimericről. Falvy egyszerűen félreérti mind Jeanroy szövegét, mind a versidézetet (csak mellékesen: „saját kutatásai” Jeanroy könyvének — egyébként pontatlan — elolvasására korlátozódtak, holott szövegéből az ember azt gondolná, maga bányászott ki a Vaticana kódexaiből egy alig ismert trubadúr verset. Jeanroy a mondott oldalon találta azt neki. Itt arról van szó, hogy egy Guillem Raimon nevű teljesen jelentéktelen jocularator-trubadúr (XIII. sz. első fele), akitől mindössze négy verset ismerünk, azok is rövid és inkább jocularator-hangú *tenso*k (az egyik Aimeric de Peguilhannal) — *egy-egy szám első személyben* közli, hogy amikor ő, Guillem Raimon, megjött Magyarországról, Aicelic úr (aki nem más, mint a ghibellin nagyúr Ezzelino da Romano) nevetett, pontosabban talán nevetni kegyeskedett. 1215 körül ez a Guillem Raimon *egyébként*, a magyarországi utazástól függetlenül, együtt volt Ferrarában Aimeric de Peguilhannal, erről tanúskodik közös *tenso*juk.

Falvy eszmefuttatását csak úgy tudom megérteni, ha felteszem, hogy a „mikor megjöttem Magyarországról, Aicelic úr (Ezzelinó úr) mosolygott” mondatot úgy értette, hogy „mikor visszatért Magyarországról, Aimeric úr mosolygott” az első személyt harmadik személynek vette és azt hitte — miután Jeanroy lábjegyzetében valóban Aimericről van szó —, hogy Aimeric és Aicelic az nyilván ugyanaz, Aicelic talán csak valami cifrább vagy régiesebb írásmódja az Aimericnek. Csak ezen a módon tudom rekonstruálni, hogy hogyan „utalhat világosan” ez a vers Falvy számára Aimeric de Peguilhan magyarországi útjára, amiről így, sajnos továbbra sincs szó.

De ez még nem minden Falvy filológiai teljesítményét illetően. Az említett Guillem Raimon mindössze négy verset hagyott az utókorra, ebből azonban szerzőnk kettőt összekever. A *N'Obs de Biguli* kezdetű költemény (PC 229.3) önálló vers, melyet Falvy *elejétől végig* idéz, és nem a Peguilhannal váltott *N'Aimeric, digatz qu'us par d'aquest marques* (PC 229.2) *tenso* egy szakasza, amint szövegében állítja. Egyébként a verset nem kellett volna kéziratból idézni prózai tördelésben. Kritikai kiadása megtalálható az MTA könyvtárában is,⁵⁸ ha ezt használta volna, világos lehetett volna meddig tart egy sor, megmenekült volna öt-hat nagyon csúnya, helyenként értelemzavaró olvasási hibától és számos interpunkciós tévedéstől (összetartozó szintagmák, pl. tárgyas szerkezet szétválasztása) és még az is világos lett volna, melyik versről van szó és ez mettől meddig tart. (Furcsa szenvedély ez a Falvyé a kéziratok és régi kiadások iránt — ki tudná megmagyarázni, hogy egy olyan műből, mint Dante *De Vulgari eloquentiája*, amelyből számos, kitűnő modern tudományos kiadás forog közkézen, miért kellett egy 1577-es velencei kiadást használnia?)

Végül is gratulálnunk kell Falvy Zoltánnak. Tényleg sikerült — Jeanroy alapján — egy harmadik trubadúr találnia aki Magyarországon járt. Csak nem vette észre maga sem. (Bár azért a dolog nem volt egészen új — ő előtte István Frank már rájött erre egy tanulmányban, amit Falvy olvasott, hiszen többször idéz,⁵⁹ csak talán rossz preconcepciója nem fedezte fel benne a Guillem Raimonra való utalást). Ugyanis nem a nagy trubadúr Aimeric de Peguilhan volt az, aki nálunk járt, hanem a jelentéktelen Guillem Raimon.

Aimeric de Peguilhan pedig, úgy tetszik, továbbra sem járt Magyarországon.

Említettük már Falvy szenvedélyét a kéziratok iránt. Hadd csatoljunk még néhány kis adalékot. Könyvének 73. oldalán idézi Peire Vidal önjellemzését, a *Baron, de mon dan covit* című *canço* 6. versszakát, állítólag az R kézirat alapján. Elég abszurd dolog: miért kellene kéziratból idézni egy modern kritikai kiadásban is létező költő versét? Az R kézirat kiválasztását egyébként is nyilván csak zenetörténeti fontossága indokolná (ebben a

⁵⁸ Vincenzo DE BARTOLOMAEIS, *Poesie provenzale relative all'Italia*. Roma, 1931., ristampa 1969. II. 193–94.

⁵⁹ *Die Rolle der Troubadours in der Entstehungsgeschichte der modernen Lyrik, in Der provenzalische Minnesang*. Hrsg. von Rudolf BAEHR. Darmstadt, 1967. 495.

kéziratban maradt ránk a legtöbb trubadúr melódia). Jelen esetben kiválasztása azonban semmivel sem lenne indokolható: a költemény 6 kéziratban ismert és a legmodernebb kritikai Vidal-kiadás ágrajza szerint e vers esetében R a stemma végén található.⁶⁰ Miután A valle kiadása textológiaiag minta-értékű, ő maga pedig, a trubadúrköltészet kéziratok hagyományozását feldolgozó alapvető monográfiája⁶¹ révén is a provanszál textológia egyik legnagyobb tekintélye, ajánlásait, megfontolásait érdemes komolyan venni. Ő maga ennél a versnél az M kézirat olvasatát részesíti előnyben és ezt a különböző kiadásokat mindig nagyon alapos kritikával értékelő Riquer-antológia is elfogadja.⁶² Meggyőződésem szerint helyesebb a kritikai kiadást követni (amely persze általában megadja a változatokat is és ezek értékelése alapján választja ki a maga szövegét), mint egy nem kellő körültekintéssel kiválasztott kéziratot.

Falvy azonban *nem mond igazat*, amikor azt állítja, hogy idézete az R kézirat olvasata. Forrása az A valle-kiadás előtt használatos Anglade-féle 1923-as Vidal-kiadás.⁶³ Az R kézirathoz képest ugyanis olvasata igen jellemző eltéréseket mutat, megegyezik viszont az Anglade-szöveggel. R-ben például a „Cel qui mante domnei e drudaria” sor helyett „Selh qui domney mante e drudaria” variáns található,⁶⁴ ami, ha Falvy valóban a kéziratot használta volna az ő idézetében is így lenne. Azt is meg kell jegyezni, hogy szerzőnk szerint Eckhardt közli a vers melódiáját (pedig a valóságban nem is említi a verset) és hamisan tulajdonít neki egy Pais-hivatkozást is. Ugyanakkor azonban az Anglade-szöveghez képest is dúslakodik közlése sajtóhibákban: „Vidal”, helyesen „Vidals”; „betalhas”, helyesen „batalhas”; „semblal”, helyesen „sembla.l”; „so jornar”, helyesen „sojornar”. Elég egy ilyen, mindössze hatsoros szöveghez. De végül is, itt Falvy úgy látszik csak dicsekvésből (vagy mi másért?) hivatkozik kéziratra. Amit — nem etikai, hanem filológiai — szempontból szemére lehet vetni mindössze az, hogy könyvében végig Anglade-ot használja, és bár bibliográfiájában szerepel, nyilvánvalóan nem ismeri A valle-t. Pedig egy nagydoktori értekezéstől elvárható lenne a tárgyául szolgáló költő legjobb modern kritikai kiadásának ismerete.

Másik kézirat-hőstette, hogy Peire Vidal és Gaucelm Faidit *vidait* két kéziratból olvasta. Bár ő csak a könyvtári jelzeteket adja meg (miért?) a szokásos szíglákkal a két kézirat az I és a K. A kézirat-használat itt sem érthető. A *vidáknak* és *razóknak* kitűnő kritikai kiadása van,⁶⁵ és a szövegeket az egyes költők kiadásai is közlik. Érdemes megjegyezni, hogy kilenc kézirat tartalmazza mindkét *vidát*, a Faidit-életrajz még egy, a Vidal még három kéziratban található. A kritikai kiadás⁶⁶ idézi A valle megszívlelendő véleményét, aki szerint a kéziratok három csoportra oszlanak, ezeken belül I és K (az N² társaságában) *ugyanahhoz* a kéziratcsoporthoz tartozik.⁶⁷ Lehet, hogy mégis megszívlelendő a kritikai kiadás és a modern szakirodalom? Falvy Zoltán így — teljesen feleslegesen — két ikerkéziratot olvasott és lemondott a *razók*, az egyes versekhez fűzött magyarázatok olvasásáról, ezeket ugyanis sem I sem K nem tartalmazza.

⁶⁰ AVALLE, *i.m.* II. 189.

⁶¹ *La letteratura medievale...*, I. 9. jegyzet.

⁶² *I.m.* II. 870-914.

⁶³ ANGLADE, *i.m.* 32.

⁶⁴ AVALLE, *Peire Vidal* II. 194.

⁶⁵ Jean BOUTIÈRE — A. H. SCHUTZ — Irénée-Marcel CLUZEL, *Biographies des troubadours. Textes provençaux des XIIIe et XIVe siècles*. Paris, 1973².

⁶⁶ BOUTIÈRE — SCHUTZ — CLUZEL, *i.m.* 354.

⁶⁷ AVALLE, *i.m.* I. 5, I. még PANVINI, *i.m.* 12. — A Falvy által idézett két kézirat Avallénál és Panvininél is nemcsak ikerkéziratok, de a stemma legeljén találhatóak.